

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2.— ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА — — — СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗОРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. — — —

1389.

УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА.

1912./3.

ШПАЊОЛЦИ О СРБИЈИ И СРБИМА

(„La Tribuna“ од 31. јануара ове год.)

— Један Шпањолац који долази са Балкана, пева химну српском народу и прича о његовим славним делима. —

У трему Паласт Хотела, један пријатељ рече ми, показујући на једног отменог господина, који се беше упутио лифту:

— То је граф од Картагена,* који се вратио са Балкана.

Ја приступих одмах поменутом господину, и умолих га, да ми, као вашем сараднику саопшти какве вести из тих земаља.

Господин граф од Картагена симпатичан и љубазан човек, оличена учтивост и снисходљивост, пристаде усрдном готовошћу, да ми да жељна саопштења с пута, са ког се тек беше вратио, и на ком је, за цело време, био у друштву са пуковником Ечагијем, ађутантом Њ. В. краља.

— Је ли вас влада изаслала?

— Није, господине, отишли смо као обични туристи, јер ми је страст, да путујем и волим, да посматрам ствари за себе самог, својим очима.

Г. граф је имућан човек и може да угоди склоности узвишеног духа, који жуди за сазнањем. Захвалих му се на доброты, којом ми је саопштио утиске свог пута.

Српски народ и његова војска. —

Наш љубезни путник показује неизмерно дивљење према српском народу, његовој војсци и управљачима овога рата, који је, као што се дословно изражава: један рат научне спре-

ме, рат наполеонски, рат чудновато смишљен, спремљен и организован, а патриотским жаром вођен. Заслуга тога рата, у толико је већа, што су Срби имали да се боре против Турака, опробаних јунака, који су се очајно борили, али били дезорганизовани и имали сметену команду.

— Приликом овог рата, продужи граф од Картагена, српски народ даје нам узорити и узвишени пример свог образовања, своје дисциплине, своје социјалности, своје културе исвог жарког родољубља. Природно је, да су победе српске војске морале одушевити цео српски народ, али је ово одушевљење било: ведро, одмерено и смишљено. Нигде не нађох трага разметљивости...

— У целој Србији, видим сад само старце и децу, јер је све остало отишло у рат. Жене се налазе по болницама, где негују и дворе болеснике сестринском љубављу, или раде, у месту мушких глава, све пољске радове, и надгледају њихове радње.

— Подвиг који је Србија извршила изазива, са војничког гледишта, дивљење, јер је доиста једин-

ствен. Она броји 3,000.000 душа, од којих је за трен ока, мобилизовала војску од 300.000 ратника, дакле узела 10 од 100 свога становништва.

О њеној економској моћи, њеној доброј организацији и администрацији, најбоље сведочи то, што Србија, до данас, још није прибегла прављењу зајма за вођење рата, и што се целокупне потребе војске и државних власти, подмирују обилато и тачно, као у мирно доба.

О Куманову и Битољу. — И без оних дивних особина дисциплине, патриотизма, послушности и свесне промишљене команде, којима се у овом рату нарочито одликовала српска војска и које су освојењу знатних територија допринеле у толикој мери, да се она истакла као **једна од најбољих војска на свету**, име на Куманово и Битољ била би довољна, да запишу име српског ратника у листове, које светска повесница чува, да у њима забележи најславнија људска дела тих имена највећих јунака.

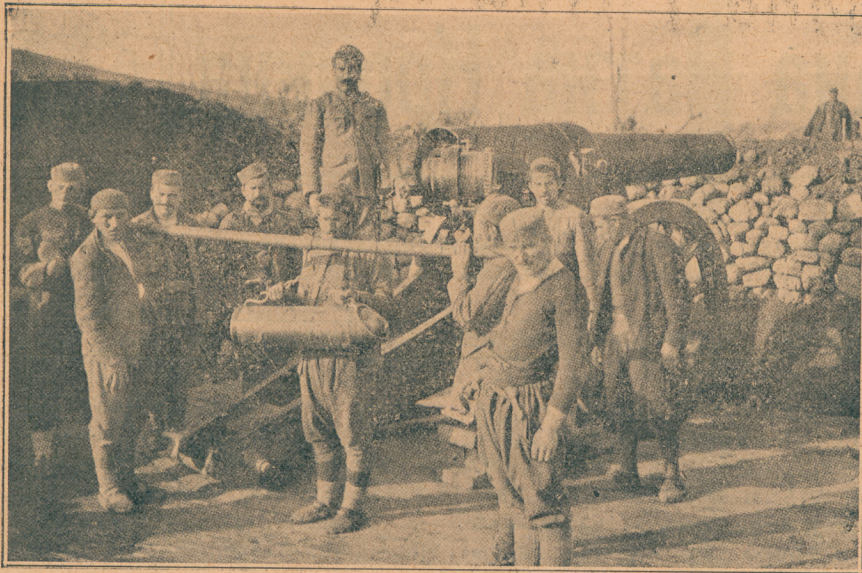
— Два дана трајала је битка на Куманову, два дана страховите борбе, која је спољила личне особине 70.000 српски бораца, што су учествовали у тој битци. У овој битци

*) Граф од Картагене, Маркиз дела Пуерта и његов сапутник, Францеско Ечагије, инжињерски пуковник и ађутант шпанског краља, враћајући се са српског бојног поља, у Шпанију, зауставили су се у Београду да разгледају његове знаменитости. У горњем граду упознали су се са дежурним официром градске страже г. Јаковом Меламедом, рез. поручником, и били су изненађени, кад их је овај ословио на шпанском језику и говорио им о толеранцији српског народа и патриотизму српских Јевреја. Од њих је г. Меламед добио неколико дописних карата и овај чланак, који је штампан у мадридском листу „La Tribuna“.

Хајим С. Давичо.

Одушевљење на Цетињу — Скадар је пао — Пред краљевским двором

Пуњење великог опсадног топота који бомбардује Скадар

било је пукова (један пук има 4 батаљона) којима су морали командовати официри неплаћене народне војске, пошто остали официри беху пали на бојишту. Од четири батаљона, што сачињавају седми пук, остао је само неки део неповређен...

— Но битка код Битоља била је крвавија и славнија. Она личи на најславнија јуначка дела шпанске војне повеснице, у њој се огледа оно сублимно јунаштво, које је једне славне ноћи, шака шпанских хероја, показала у Фландрији...

— Турци, потучени на Куманову и Прилипу, концентрисаше се са остатком своје војске и разбијеним одредима скопљанског и битољског гарнизона стврдише се у Битољу, и поседоше око њега висове, што бране варош. Они заузеше страховите позиције и 150.000 на броју, бранили су их под командом својег најбољег војсковође, Давид-паше, очајном храброшћу. Срби који заузеше позиције према њиховим, трошили су узалуд своју ужасну топовску ватру.

Између непријатељских позиција лежала је равница, која у то време беше поплављена, као да је и сама природа хтела притећи Турцима у помоћ.

— Двадесет и четири сата пуцали су Срби на турске позиције, и двобој артиљерије обеју страна, био је необично страхан. Но Срби увидев, да неће моћи избити брзо Турке из њихових позиција, ни ућуткати њихове паљбе, решише се да пођу напред, без обзира на препреке што им стављаше поплава и дубоки глиб пред Битољем.

— И наста нешто нечувено и невиђено, нешто што одузима гледаоцу дах и про-

жима га језом од надчовечанског и тајанственог.

— Да, Срби пођоше напред! Предњачила је моравска дивизија под ђенералом Гојковићем. Војници прикачише муницију на главу, једном руком подигоше пушке у вис, а другом се ухватише један за другог, да би у гушћим редовима, боље корачали и савлађивали ток пада. И тако загазише до појаса у воду и пођоше јуначки напред. Пушчана зрна заплускиваху као киша на њих, али они не хајаху за то, већ певаху гласно српске народне песме, газећи воду, и неустрашиво гледајући смрти у очи, јер знаћаху, да је на води свака рана одозго и склизање одоздо, смртоносно. И све даље и даље кретаху се ти хероји срцем, прожетим љубављу према роду свом. И све ближе и ближе примичаху се, док најзад не сташе ногом на земљу, и једним дивним јуришем нагнаше Турке у дивље бегство.

— Кад смо, продужи граф од Картагена, благодарећи доброту врховног команданта војводе Путника и шефа ђенералштаба г. ђенерала Ж. Мишића, разгледали, у пратњи артиљерског капетана, Милана Ђорђевића, ратно поље, оно се још пушило од крви коњских лешева, и беше прекриљено, празним сандуцима муниције, гранатама, шрапнелама и свакојаким чаурама експлозивне муниције...

Плен. — Турци су били најбољи снабдевачи српских потреба у овом рату. Већ у Скопљу задобише Срби знатан плен, али је онај што затекоше у Битољу много већи. Ту нађоше: 42 милиона пушчаних метака, 50.000 шињела, огромну количину

обуће, пуне амбаре хране и 80 брзометних пољских топова најновијег система. На тај начин, удвостручише Срби у овом рату свој артиљеријски парк.

Дух у војсци — Ићи за српском војском, било је ићи из изненађења у изненађење, из победе у победу. Но оно, што је нас Шпанолце највише задивило, то је необична скромност и одсуство сваке сујете код ђенерала, старешина и официра српске војске. Победилац на Куманову и освојач Битоља, тако су скромни и ћутљиви, да нам је памет стала. Прави шпартански војници! Они нерадо примају честитке, и не придају им никакву важност. Ти људи сматрају, да су испунили само своју дужност, што су за непун месец дана, стигли до границе досадање Србије до Битоља, и тиме реализовали нешто што се сматрало за немогуће, довршили **најбржи, најкрвавији и најтежи ратни поход, који ратна повесница памти.** И сам Наполеон поносио би се тим биткама...

Победиоци. — Ево још примера и доказа о културности српскога народа, који се овим ратом показује свету и историји као велики народ, о чијем се опстанку до сад врло мало знало.

Осам дана, пошто би освојили турска села и вароши, Срби би постављали грађанске власти, образовали би у њима управе општинске од самих мешћана, постављали би судије и уређивали би те вароши.

Срби су према побеђенима и њиховој кућној чељади човечни и болећива срца. Они не уђоше у џамије, нити гонише кога због њихове расе и вере и показаше највише поштовање према туђој својини. Српски су војници судитори били неумитно строги према пљачкашима и мародерима.

Са заробљеним Турцима Срби су били благи, а са турским рањеницима у српским болницама ванредно милосрдни. У скопљанским болницама постоје за ове рањенике нарочита одељења са лекарима „Црвеном Полумесеца“, који је раван „Црвеном Крсту“ хришћанских држава.

Најбољи доказ о човечности српског поступања дали су Турци тиме, што су се пуни вере у Србе, вратили из својих збегова, потчинили се српским властима и продужили безбрижно свој начин ранијег живота.

Војничка организација. — Дивизијама заповедају пуковници. У Србији постоји само једна врста ђене-

рала сем врховног, који носи титулу „војводе“, која се добија за ванредне услуге у рату.

Официри су врло вредни и образовани. Војници су људи налик на наше брдске тобџије. Они су необично јаки и снажни. Чак и они из трећег позива, који су навршили четрдесету годину, ретко побољевају и ако врше врло тешку службу, чувајући под највећим непогодама и ведрим небом друмове и железничку пругу или вршећи друге напорне радове.

Губитци и болнице. — Страховите бројеве добих. За време овог рата од једног месеца Срби су имали 10.000 мртвих и 30.000 рањених.

За лечење рањеника отворене су величанствене болнице у освојеним варошима и у Београду. У овој српској престоници има 18 болница за војне обвезнике оболеле и рањене у рату. Ни у једној од тих болница нема једне професионалне болничарке, пошто су српске жене и девојке из свију друштвених редова саме примиле на се ову тешку дужност и врше је необичном марљивошћу и савесношћу.

Војничка болница у Београду прави је узор једне модерне болнице. У њој су уведени сви проналасци и изуми клиничке науке. За њу говори најбоље факт, да је од 15.000 болесника умрло у њој свега 40, и да је само један рањеник ампутиран. Том болницом управљао је млади чешки лекар из Прага Једличка, који је похитао словенској браћи у помоћ и задужио Србе на вечита времена.

Јевреји. — У Србији као и у другим балканским земљама, живе многи Јевреји, шпанског порекла, који још говоре кастелијанским наречјем и интересују се за ствари у Шпанији. У Србији су ови Јевреји врло уважени због њихове вредноће и интелигенције, а нарочито што дају несумњивих доказа о њиховом патриотизму и јунаштву у овом рату.

Један каплар Јеврејин, био је кумановски јунак. Шпански јунак по својој неустрашивости... а Јеврејин по рачунању.

Посред кише од танади, он, видећи да заставник паде у срце погођен и да неки почињу да узмичу, зграби он заставу из руку клонулог хероја, и повика громко: „Напред, браћо!“ и полети у турске шанчеве. И тај подвиг био је пресудан за битку на том месту.

Кад је главнокомандујући, престолонаследник Александар, за то сазнао, нареди, да му се доведе тај Јеврејин, и упита га:

— Шта си осећао кад си то урадио?

— Краљевско Височанство, ја сам у видео само то, да је сигурније поћи напред још двеста метара, но вратити се наатраг неких осам стотина метара.

Сељаци. — Ја и пуковник Ечагије срели смо у освојеним крајевима једног старог сељака. Српски официр, који је био с нама, упита га:

— Шта ћеш ти овде?

— Дошао сам да видим сина.

— А јеси ли га видео, и је ли здрав?

— Хвала богу, здрав је. Али сад кад сам видео ово што је урадила и какве је земље освојила наша војска, не бих жалио и да је погинуо.

— **Побеђени.** — А Турци? упитах г. графа од Картагена.

— Турци су се добро борили, али су били несрећни. Турски аскер је храбар и исправан у рату. Он не чини свирепства. То чине само Арнаути. **Ови су нељуди и зверови,** и заслужују своју судбину.

То и многе друге интересне ствари, испричао ми је граф од Картагена. Утисак, који је он на ме тиме учинио, велики је, и ја му од свега срца захваљујем, што ме је упознао са опстанком једног народа коме у историји људске образованости предстоји тако сјајна будућност.

Алесандро.

ИЗ СКАДАРСКЕ ЕПОПЕЈЕ

После 72 сата борбе.

11. фебруара.

Прошла су два дана примирја. Некоја одељења артиљерије пуцала су, да се међусобно оштете, али је

пешадија мировала. Била је без снаге од дуге борбе. Кроз три дана, кроз 72 сата војници су непрестано истрајали у ватри, јуришали, одбијали јурише и *палили су више од 6 милијона метака.* Турци нису имали ни часак одмора, ни капље воде ни комадићка хлеба. Сва помоћна служба је укинута, да буде на шанчевима на располагању што већи број војника. Остала је једино санитарска служба и она за добаву муниције, јер се није мислило, да ће битка трајати три дана и три ноћи. У некојим је шаторима била по која врећа брашна, што су га војници јели онако на шаке. Али више него глад учини сусталост. Кад је прекисноћ на Бардаћолу дат знак, да престане ватра, сви су војници попадали на земљу. Једва су се могле сместити страже. Војници нису тражили више ништа, нису изразили никакве жеље, него су се срушили на свом месту, павши у најукоченији сан, спавали су међу дармаром у побирању рањеника крај батерија, које су још сипале ватру. Кад су војници са Тепе-а, који се до сада још нису борили, дошли на Бардаћол с хлебом, икали су муке, да међу мртвима нађу живе другове. Официри су имали великих мука, кад је требало измењивати страже. Тек претњама су успели дигнути војнике. Видели су добро, у каковом су стању људи, али су се морали бринути за страже. Један официр је лепим хтео предобити војника да се дигне и да пође на стражу. Војник је одговорио неколико речи, али увек са затвореним очима.

— Дигни се само за по сата, онда можеш опет до сутра спавати.

— Не могу — одговарао је војник.

— Знај, ако ме не послушаш, можеш бити стрељан.

— Знам али не могу — и не

Црногорци ушанчени пред Скадром

Црногорски логор под Бардањолом

макнувши се рече: — *Стрелај ме али ме пусти да спавам.*

Губитци који су се у време примирја могли установити, јесу 1500 мртвих и 3500 рањених. Црногорци су морали имати великих губитака, али ти се не могу овдени приближно означити. Али могло се установити, да су Срби на Брдици имали око тисућу мртвих. Сви су остали на терену под брежуљком и нису их још успели сахранити. За тај се посао употребљују Цигани, који то радо чине у нади на плен. Турски су војници већ лишили мртве оружја, али још увек нешто остаје и Цигани се врџају са ципелама, ремењем, капама, рупчићима, рубенином. У свом стану, близу базара деле касније плен.

Вечерас су четири Циганке пошле из свог логоришта на друму да чекају на мужеве, па кад су их опазиле, пошле су им у сусрет. У тај час је један шрапнел, долетевши са Широчке, прснуо над њиховим главама и *све их поубијао.*

За по сата 400 мртвих.

Дне 5. фебруара приближили су се Црногорци Тепе-у и Брдици. Послани су им у сусрет некоји батаљони. Борили су се два дана без резултата. Касно у ноћи дана 4. фебруара напали су Срби две позиције на Бушату и у зору бијаху у њиховим рукама. У јутро 5. фебруара почео је нападај на брежуљке Ренци-Бардањол, на шанчеве Штоја и Тарабоша. Ватра је почела у јутро, престала у 11 сати. Први јуриш био се против шанчева на Штоју. Црногорци су за по сата оставили на терену 400 мртвих. У подне бацило се других 10.000 Црногораца и Малисора против Бардањола, али са ви-

сина Ренци-а напали су их Турци ужасном ватром. Након три четврт сата заузели су Црногорци брежуљчић према фронту Бардањола. Ватра се настављала против Тепе и Брдици. У подне је заузета Широчка. У 3 сата по подне опет су нападнути шанчеви Ш.оја и Бардањол. Овај пут је бигка била најдужа, најбешња и најштрија. Гранате су падале у куће и у вртове. Турци су морали узмаћи и оставити два шанца. У исто време борило се код Бардањола. Црногорци су с највећом брзином на заузетом брежуљку сместили три топља, који нису више хтели заћутати. Турски војници рањени остављају борбу. Црногорци све јаче продиру. Турцима су дошла у помоћ два батаљона са Бушатија. Црногорци као да су полагамо напредовали и очекивала се њихова провала у град. Али након четврт сата битка је мало по мало престала. Турци су у тај дан имали 600 мртвих и 1600 рањених. Губитци Црногораца морали су бити много већи, јер су се морали борити на отвореном. Највише их је пало код Штоја

Читајте интересантну књигу

Краљевић Марко у балканском рату.

Иста се добија код Свет. Ф. Огњановића у Новом Саду по цену од 50 пот.

Последњи дани Скадра.

Доносимо Беријев опис *последњих догађаја* скадарске епопеје у месецима марту и

априлу, па опис *предаје самога града Скадра* у руке јуначке црногорске војске. Овај други део Беријева извештаја показује, да је опсадом и борбом Црногораца био *сломљен и војнички отпор скадарске посаде*, да је посада клонула духом, па још к томе, уништена глађу, није кадра била више издржати црногорског нападаја. Општи јуриш Црногораца био би задао последњи удар. Томе је доскочио *Есад* паша предајом града.

Као што је познато, Цино *Бери* је и сам био опседнут у Скадру, преживео је све страхоте опсаде те су му извештаји аутентични, верни и истинити.

Ево, шта он говори о последњим данима Скадра на Бојани:

Ултиматум Есад-паши.

У првој половини месеца фебруара настављало се бомбардовање Скадра свом јачином. Страни конзули имали су честе састанке, на којима нису могли ништа друго закључити него то, да својим владама јаве, како Црногорци не поштују заставе страних држава, али томе су се успротивили конзули Французи и Русије, јер да би то значило повреду неутралитета. То је било 18. фебруара. Дани за тим такођер не донеше ништа ново до бомбардовања. Дана 12. марта бележи Цино Бери, да се пре два дана опет код цари нарнице искрцао *Пламенац и заштражио предају града.* Разговор с Есад-пашом трајао је три сата. Није дошло до предаје. Дат је *ултиматум* од 48 сати, који је рок истекао 12. марта у јутро. У 10 сати почела је ненадано са Бардањола силна канонада, а у исто време падали су у Скадру шрапнели као киша. То је био знак *општега јуриша.* Три хитца погодила су зграду италијанских Салезијанаца (калуђерског реда), у врту италијанског конзулата експлодирала су три шрапнела; вртар је рањен. Велике гранате починиле су *силних штета: чинаве су куће порушене до темеља*, велики комади зида дигнути су у ваздух на 30 до 40 метара и однесени у даљину од 200 до 300 метара. Дне 12. марта погођена је католичка саборна црква са неких двадесет граната великог калибра. Једна је ударила кроз кров у цркву, камо се склонило на хиљаде људи који су овде и јели и спавали

Убијено је девет особа а много их је рањено. Сакристија је на полак разорена, те је изгорело све, што је имала. Ватра је мало по мало продирала до звоника.

Дана 14. марта бележи Бери, да је бомбардовање трајало читаву пређашњу ноћ јучер читав дан са одмором између 1 сата и 3 после подне. Црногорци су успели да натерају панику у становништво. Читаве породице селе непрестано на места, која као да непријатељ штеди. Убијене су три или четири особе, мало их је рањено. Уништене су многе куће. Италијански конзулат погођен је од три шрапнела. У два дана и једној ноћи погодила су зграду италијанског конзулата 22 шрапнела. Пучњава на саборну цркву је настављена, а пожар се раширио те захватио читав звоник.

Дана 24. марта бележи Цино Бери: Прошли дани протекли су релативно мирно т. ј. у град је пало дању само око четрдесетак метака. У јутро после бомбардовања изкрцао се код царинарнице Пламенац са два официра. Затражили су предају града, коју је Есад-паша одбио. Пламенац је изјавио, да допушта, да конзулати и њихови поданици могу оставити град. Есад паша није на то пристао, рекавши, да нема одлуке из Цариграда, већ је предложио неутралну зону. Пламенац је одговорио, да ће о том обавестити краља Николу. Но није дошао натраг. Црногорци су међутим настављали бомбардовање, те је данас рањен енглески вице-конзул.

Прејучер је виђен код Широке један црногорски пароброд. То је службено побијено, али је истина. Пароброду се приближила једна турска барка, на којој су била два официра. Један је скочио на пароброд и отишао у Црну Гору. То је пуковник Мехмед Ђамил, заповедник Тарабоша, који ће се у споразуму са Пламенцем ставити у саобраћај са Цариградом. Од његовог повратка зависи свршетак опседања.

— Крађе и отимачине због глади. —

Дана 3. априла: Од много дана влада мир. Народ је прошао ове дане дивнога пролећа у релативном миру т. ј. не страши се више великих метака, који звижде над главама, али се страши глади, велике глади, трајног, неумољивог непријатеља, који не даје одмора. Сви се против њега боре с највећим жртвама; али многи, који му није могао измаћи, пада и умире. На дан их умире пет или шест, можда још и више. Брашна више нема, с највећом тајном може се добити ока за 8 франака. За сиромаше наравно нема ништа. Услед овакових прилика силно се раширила крађа и отима-

чина. Крало се по дану, усред публике, на очи грађана. Пође коњ са два кошара хлеба за војнике. Водич је напред једном се кошару приближи који мушкарац, жена или дечак, узме један хлеб или два и иде мирно, равнодушно даље, као да се није догодило ништа. Сви виде, али нико не говори. Ја сам сам видео једног жандарма, како је окренуо главу на другу страну... Краде се по кућама, краде се по улицама, усред света, нападају су због глади законити: сви их извињавају и истичу бојазан, да ће и они постати жртве. Али то је тек предигра још тужних дана. Буде ли опседање трајало још дуже, сигурност опскрбе приватних лица умаћи ће се и грађани, који су се тукли за обрану града, убијаће се можда међусобно за обрану и поновно освојење — хлеба.

— Народ умире од глади. — Чете се буне. —

Белешке Цина Берија од 11. априла сведоче о грозотама, на које је људе већ глад натерала. Дана 19. априла пише: Глад тражи све више жртава, сваког дана повећава се број мртвих. По свим улицама чује се нарицање гладних жена и мушкараца сваког доба. *Деца умиру на крилу својих огладнелих маћера.* Мајке показују своју децу погледима пролазника као да кажу: „Не за нас, већ за ове мале мученике рата“. Многи дечаки, који су пошли да траже милостињу, падају изнурени. — Просечно их на дан од глади умире двадесет и пет, јучер их је умрло 31. Бегунци, који су из околних села приплачу и заклинају за помоћ, која им не бегавали у град од времена на време, према томе, како се опсада сузавала, поново су на својим састанцима исказали жељу, да се врате сво-

јим кућама. Многи од њих налазе се у шанчевима. Јоко хиљаду њих оставило је претпрошле ноћи пушке под шаторима на Брдици и Тарабошу и сишло у Базар, где су се јутро: нашли и њихове породице: у свему су биле три хиљаде особа, спремних да оду са свом својом робом и животињама у Широку и у Кроју. На мосту преко Бојане, који су имали прећи, дотрчали су им у сусрет некоји официри жандармерије и један од генералног штаба. Наговорили су их да остану, јер да ће за два до три дана престати опседање.

И међу редовним трупама влада незадовољство. Уза сву знатну количину говеђег меса, за које власти тврде, да га имаду, једу војници већ недељу дана најгоре коњско месо као и месо других животиња, мањкало од глади и превеликог напора. На Бардањолу бачена су у Кир, три котла таковог меса и војници су дигли вику против официра, тражећи бољу храну, иначе да ће прећи к непријатељу. Међутим и официри сами једу коњско месо, с том једином разликом, да им се даде каткада месо угарских коња место меса теглећих мула. Али најтеже је питање двојека. Војници су примали само 400 грама на дан, а прејучер је још и тај оброк умањен за 100 грама.

20. априла: Војници са Брдице хтели су да пређу к непријатељу. Некоји скадарски муслимани, који су се борили у шанчевима, отишли су к непријатељу питајући га, хоће ли пустити војницима да пређу. Срби су одговорили, да ће их дочекати са раширеним рукама; да се они боре против Турске, а не против појединих војника, који су достојни њиховог поштовања и дивљења. Осигуравши себи тако слободан пут, рекли су војници са Брдице својим официрима,

Од Црногораца заробљени турски топови на Јасиковцу

Са црногорског бојишта: Гробље палих јунака при јуришу на Бардањол

да ће оставити позиције ако им се не повећа оброк двопека. На Тарабошу је чинио један башалон боцио пушке и шанчеве и упутио се према граду. У сусрет им је дотрчао Есад-паша, који им је обећао, да ће оброк бити повећан са 100 грама. У јутро је међутим учињена та погрешка, да је оброк повећан само на Брдици и Тарабошу те су се ноћас побунили војници на Бардањолу. Трајало је све неколико сати и пали су многи метци; валија није држао за zgodно, да сам интервенира и заповедник позиција имао је да ствар реши сам. Али не буне се војници само због оброка; у истину они не осећају више снаге да издрже борбу, коју снашају већ шест месеци. Немају више вере у успех, знају, да ће сада бити безусловно побеђени. Узалуд је трпети муке опсаде, кад нема више наде у успех; боље је дакле предати се кад се нема од чега живети, те тако за времена узети непријатељу славу успеха. Тако мисле сви војници и говоре јавно.

21. априла: Један мој пријатељ запитао је јучер једног војника, који је са Тарабоша дошао у град: Како је горе?

— Врло добро — одговорио је војник — дан и ноћ разговарамо с Црногорцима, који су нам се приближили на шездесет метара.

— Дакле је вероватан нападај? — рече непријатељ.

— Али нас се то ништа не тиче.

— Тако? Та морате одговорити..

— Не ћемо.

— Али ако уђу у ваше шанчеве?

— Пустимо их да уђу, одговори војник мирно.

Сви војници прва два батаљона одлучили су, да ће тако радити. Када војници опробане отпорности пока-

зују такве намере, значи, да су већ дали све, што су имали и да није разборито, терати их даље. Тако је ове ноћи морао мислити Есад паша, кад је брзојавио са Тарабошом, да је неколико стотина људи оставило Тарабош, протестујући, да неће више онде остати. Они су хтели да изађу из града и да се врате у своја села. Валија је још успео да их задржи. Али јутрос је виђен један турски пароброд, где је отпловио са царинарнице, возећи собом три официра. Они можда носе заповест, која ће врховног заповедника стати највеће жртве: заповест да преговарају о предаји тврђаве.

— Предаја Скадра. —

23. априла: Свршено је. Скадар је пао. Глад и оскудица муниције, два јака савезника Црногораца, предали су га у руке непријатељу. Пао је услед несавладиве кобности прилика, пао је услед једине силе, која се не може победити оружјем. То је предаја, али није пораз, то је тачан долазак часа, који није могло ништа више задржати. И заиста, ласкање и средства сваке врсте, којима је притекло заповедништво у прошлости, прикривала су само да се приближава крај, али га нису могла потиснути. Кад је валија прошлог понедељника послао шефа свог генералног штаба у црногорски главни стан, да понуди предају, имао је празне магацине, а председник градске општине саопштио му је, да је до сада умрло од глади 380 грађана. Чини се, да је у почетку црногорска команда ставила непријемљиве услове, те је шеф генералног штаба затражио рок од двадесет и четири сата

— Ни двадесет четири минута! — одговорио је генерал Јанко Вукотић;

— знајући сада тешке прилике, у којима се град налази. — Ако прекинете преговоре, назалићемо с највећом силом, без икакве бригае за грађане. Код Штоја и Бардањола сабрано је седамдесет хиљада Црногораца т. ј. сва снага, сва крв, сва нада наше земље. Можете бити сигурни, да ћемо овај пут победити и ваша одговорност, што сте хтели овакав пораз, у приликама, у којима се налазите, биће тешка

Турски парламентар се уверно, да је подесно попустити, те се вратио на царинарницу са престолонаследником Данилом, генералом Вукотићем и министром Пламенцем. Преговори су се наставили уз посредовање Есад-паше.

Уговор предаје диктирао је престолонаследник Данило, заповедник црногорске војске, с довољном великодушностју. Имаде петнаест тачака на три странице протокола, носи данашњи датум те је потписан од оба заповедника. Турцима је дозвољена част оружја; они могу однети собом и митраље, брдске и пољске топове као и брзометне топове. Свако ко хоће може поћи за трупама, макар и с оружјем. Они, који остају змнестирани су и због борбе прогив Црне Горе и због шпијонаже. Зајамчено је поштовање обичаја и вере и повредивости особе. Турски батаљони биће испраћени од једног црногорског генерала и неколико официра. Установљени су и сатови, у које имаду Турци постепено оставити позиције.

У 9 сати у јутро, на Тарабошу, на првој остављеној позицији, залепршала се црногорска застава, један за другим долазе одреди од Штоја и Бардањола, који се сви сабиру на Тепе.

Вечерас у 8 сати уступио је Есад-паша коначно тврђаву, која је сад сва у црногорским рукама. Ови ће свечано ући у град са пет батаљона сутра о подне.

— Црногорци на Тарабошу. —

24. априла. »На Тарабошу су Црногорци«. Тако сви говоре један другоме, да се увере је ли то истина. Толико се пута томе надало или га се бојало, али сада је истина. Скадрани у великом броју полазе на Базар, да виде сопственим очима; проматрају бокове пећине, на којима врв данашњи победници. Ови у првим часовима своје радости нису могли да уздрже дивљење за непријатеља, који се на врху брда држао читав кроз шест месеци.

Силазећи доле на Базар Црногорци су се састајали с турским војницима, који су ползили до понтонског моста да огиду; застајали су, да измене неколико речи; Црногорци

су им давали комаде белог хлеба, а Турци су захвалјивали и узр-ћали дар цигаретом. Често су непријатељи од јучер пружали један другом руке. Ови мали призори сваки су се час понављали на очиглед публике, а да ипак није ничим у тим призорима суделовала нити се у ње појавио ма и најмањи знак тронутости.

— Тужан одлазак турске посаде. —

Касније, после подне, Турци су се претали неми, измучени, а чини се и потиштени од љута бола. Одилазили су сами, без поздрава, становништва, за које су се борили и жртвовали. За њега су били готово уништени, без хлеба, као на крају живота; за њега је од изабраних ни-зама, који су дошли у броју од четири тисуће, одилазило четири стотине. За све то није им нико благодарно, ни кретом руке ни погледом, а ни барем својом присутношћу. Нису још прешли прага скадарскога, а већ су били заборављени.

Док су Турци остављали град, становништво је мало по мало излазило из кућа, купило се по улицама, те било задовољно, што се ослободило бомбардовања. Неколико стотина бедника дало се на плећење владиних зграда; тужан овај призор престао је тек јутрос. Из велике касарне, из празних болница однесено је све, па и крила прозора и решетке на улазима. По улицама су онда све то разбојници продавали за смешне цене, само да се свега реше и да могу ићи опет пленити. Седиште судишта, сазиано од дрва, бејаше готово све уништено; заједно с архивом, документи су у свежњевима разасути и погажени од руље, која је са највећом радошћу све разоравала. Недостојан овај призор престао је тек јутрос.

Према уговору о предаји Црногорци имају у колони ући у град данас у 3 после подне, али призор, на који се становништво приправљало, готово је посве изостало. Сусталост трупа и потреба да се одмах поседну позиције, запречише свечани улаз пет батаљона са Бардањола. Црногорци су ушли у град раштркано, изузев један батаљон, коме су јашили на челу генерали *Маршиновић* и *Вукошић*. Дочек је био удворан: оба генерала примили су много поздрава, на које одговараху уљудно. На Серају је црногорска музика за свирала народну химну; мало иза тога дошла је хришћанска гласба, која је одсвирала некоје маршеве. Али публика није одушевљено суделовала у акламацијама војника; присуствовала је кратком призору више из радозналости; али ни Црногорци нису

више тражили од ових, које су још рексинао бомбардовали.

Можда ће се расположење променути — говорио ми је данас један официр, који није крио хладнога дочека. Ко зна? Можда. Тај свет не даје много важности политици, а према догађајима показује резигнацију. Праве патриоте у бризи су за судбину града. Видио сам вечерас једнога од њих у дворани хотела „Европе“, самога, замишљенога, у једном куту, док су у дворани певали Црногорци. Приближио сам му се и рекао:

— Чини се, да ће Сдадар остати автономан.

Он ми се мало насмејао, као да ми захваљује на намери, да му донесем добру вест. А онда показујући на Црногорце рече:

— Ови су ушли, да побију вашу вијест. Уосталом — настави с горком иронијом — ови честити младићи су вредни, а ми, који нисмо, треба да смо почашћени њиховим друштвом. А онда чини: ми се, да су постали бољи.

Улаз престолонаследника Данила у град.

25. априла.

Навештени улаз принца *Данила* извршен је службено јутрос, премда је он већ био један дан у тврђави. Сад је он ушао праћен од читавог генералног штаба, под црногорском заставом, да прими опроштајни поздрав Есад-паше, који је још остао у граду са генералним штабом и ађутантом.

Тачно у десет сати позвала је труба на позор трупу која је била поређана уз пут, који води испод Тарабоша до тврђаве. Мало после тога сиђе кнез *Данило* са брежуљка и пође према царинарници. Публике

је било доста. Вјанска гласба је на улазу преко моста *Бојане* интонирала црногорску химну, а *Данило* је пошао напред под сеном црногорске заставе. Јаши на белом коњу, држи се поносно, те енергичним гестом поздравља трупе. За њим иду генерали *Маршиновић* и *Вукошић*, принц *Петар*, министар *Пламенац*, те други генерали и други одличници, једна група официра и одред од петнаест коњаника. Поворка, код се развила уз мост *Бојане*, била је сликовита и поздрављали су је многи бурним: „Живели!“

(Свршиће се.)

БУДУЊНОСТ БИТОЉА.

(Свршетак.)

При бољој и савршенијој култури земљишта и исушивању мочарних крајева крај шемнице и Црне, ови би крајеви дали тако обилату жетву, да би се цела Србија могла да исхрани. Од свих крајева које је наша војска ослободила, ови су готово једини, који ће у материјалном погледу бити нека накнада за огромне материјалне губитке наше у овом рату и једини који ће помоћи брзом економском уздизању наше државе. Велика и многољудна варош као што је Битољ у овој плодној равни има и мора да има сјајну будућност. До сада, под турским режимом, Битољ поред свег природног богатства околине у којој лежи, није показао велике напретке. Зашто?

Заробљени Турци допраћени у Подгорицу

Поред многобројних разлога стоје три као најглавнија. Први је разлог што на селу постоје феудални односи: аграрно питање, које ће Србија одмах после мира решити, стајало је увек као највећа препрека напредном развијању привреде, потрошње и живота на селу. Богатство природе при оваким економским односима остало је неискоришћено: становништво ових крајева живело је у мизерији при свој могућности, коју му је природа пружала да буде имућније и да боље живи. Разумљиво је онда, што и варош, и ако је лежала у по природи богатој околини, није напредовала, јер се богатство није ни купило нити се у руке народне стигало, нити је народ имао развијених потреба да их из вароши подмири.

Решење аграрног питања, враћање земље сељаку, рационално обрађивање земље, развијеније културне потребе становништва, увећаће и произвађачку и потрошачку моћ овдашњег живља, а Битољ као центар, у који има да се стиче и из кога има да се разлива све то богатство, ојачаће, оживеће, процветаће.

Други је разлог: осуство правне сигурности. Привреда, трговина, индустрија могу да успевају само у правној држави. Тамо где нема сигурности за имаовину и за кредит, тамо се капитали никад не пласирају.

Привреда се развија само колико живот да одржи, трговина се ограничава на најмању меру, а капитали се само пласирају у предузећа која држава гарантује.

О развиту кредита, без кога трговина и индустрија не могу да живе, не може бити ни речи у држави, која не само да не пружа гаранције за обезбеду кредита и брзу принудну наплату дугова, већ која не осигурава ни сам живот. А

Турска је била таква држава у којој ни живот а камоли имаовина нису били сигурни.

Под новим српским режимом, радиност ће добити пуну гаранцију; не само да је данас обезбеђен сваком живот и имаовина, већ рад полиције и законски рад судова, омогућиће брзо развијање и привреде и трговине и индустрије и кредита у колико зато постоје објективни услови. Тако ће и Битољ, у коме ће трговина и занатство и индустрија процветати, осетити у брзо благодети новог режима.

Трећи је разлог: што је Битољ као важан трговачки центар био оцепљен од целокупне Македоније и Албаније. Битољ није имао везе са Охридом, Елбасаном, Драчом, Добром, Крушевом, Прилепом — или тачније речено имао је спору рабацијску и кирицијску везу путовима рђавим и у зимско доба често непроходним. Међутим зна се да су саобраћајна средства артерије кроз које струји привредни живот. Нема ли њих, привредни живот је запречен, загушен, умртвљен. С тога је трговина земаљским производима и промет колонијалне и манифактурне робе био ограничен на најмању меру.

Србија пак саградиће одмах жељезнице и тим усавршеним саобраћајним средством дати полета трговини и индустрији. Како ће Србија добити трговачки излаз на Драч, то ће се одмах саградити и жељезничка пруга Драч—Охрид—Ресан—Битољ, и из Битоља преко Прилепа и Велеса спојити са вардарском пругом. Јадранска жељезница, која иде са Дунава, преко Ниша и Дебрана Драч, везаће преко Тетова и Кичева и нашу варош. Поред тога Битољ ће добити директну везу са цариградском пругом, која ће од Битоља ићи преко Муријева, Дојрана на Серез. Понајпре ће се пожуре-

ти да се Грчка веже са Србијом. То ће се учинити пругом, која ће се од Битоља саградити до Корче. Тако ће Битољ у једној великој жељезничкој мрежи постати центар у који ће се богатства свих крајева сливати и из њега у друге крајеве одлавити.

Кад се још не заборави огромно рудно благо које лежи у овим крајевима и кад се зна да ће се одмах капитали почети пласирати у експлоатацију тих рудника и кад се зна да су нам на домаку два велика језера, Преспанско и Охридско, пребогато рибом најбољом на Балкану, онда се може лако створити скица будућности града Битоља као великог центра радиности јужне Србије. Процветаће наш град и зрачиће на нашем лепом југу културом, просвећеношћу и радиношћу на срећу и благостање свих нас.

»Бит. Новине«.

НОВ СРПСКИ

— оригиналан роман. —

КЊИЖАРА СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА

почела је већ издавати роман

ЛЕГИЈА СМРТИ.

Изишла је шеста свеска.

Цена свесци 10 потура.

Корице!

Кад се заврши издавање „Илустроване Ратне Кронике“ могу се од издавача добити дивот-корице. Чувајте све досадашње бројеве!

